

ZAMONAVIY O'ZBEK TILIDAGI YANGI SO'ZLAR VA ATAMALAR

Andijon Davlat chet tillari institute Talabasi

To'g'anboyeva Nilufar Shukurjon qizi

Ilmiy maslahatchi: Abdullayev Sirojiddin Shaxsultanovich

Annotatsiya: *mazkur maqolada zamonaviy o'zbek tilidagi yangi so'zlar va atamalar masalasi yoritilgan. Unda neologizmlarning yuzaga kelish sabablari, ularning turlari, kelib chiqish manbalari, sohaga oid taqsimoti va jamiyatga ta'siri tahlil qilingan. Tilshunoslik nazariyasi asosida yangi so'zlar qanday shakllanishi va ularni to'g'ri qo'llash muhimligi asoslab berilgan.*

Kalit so'zlar: *zamonaviy o'zbek tili, yangi so'zlar, neologizm, atamalar, o'zlashma so'zlar, lingvistik omillar, til taraqqiyoti, chet tillar ta'siri*

Аннотация: *в данной статье рассматривается проблема новых слов и терминов в современном узбекском языке. Анализируются причины появления неологизмов, их типы, источники заимствования, распределение по сферам и влияние на общество. Подчёркивается важность правильного употребления новых слов в соответствии с нормами узбекского литературного языка.*

Ключевые слова: *современный узбекский язык, новые слова, неологизмы, термины, заимствованные слова, лингвистические факторы, развитие языка, влияние иностранных языков*

Annotation: *this article explores the issue of new words and terms in the modern Uzbek language. It analyzes the reasons behind the emergence of neologisms, their types, sources of borrowing, field-specific distribution, and their*

impact on society. The importance of using these new terms in accordance with the norms of the Uzbek literary language is emphasized.

Keywords: *modern Uzbek language, new words, neologisms, terminology, loanwords, linguistic factors, language development, influence of foreign languages*

Har bir millatning madaniyati va tafakkuri, avvalo, uning tilida mujassam bo'ladi. Tildagi har qanday o'zgarish, yangilanish jamiyatdagi ijtimoiy, siyosiy, texnologik taraqqiyotlar bilan chambarchas bog'liq. O'zbek tili ham o'zining uzoq tarixiy rivojlanish jarayonida ko'plab o'zgarishlarni boshdan kechirgan, ayniqsa, bu rivojlanish davrida, XXI asrda, globalizatsiya, axborot texnologiyalarining keng tarqalishi natijasida yangi so'zlar va atamalar paydo bo'lmoqda. Bu yangilanishlar texnologiya, internet, siyosat, madaniyat, iqtisodiyot kabi sohalarning taraqqiyoti bilan bog'liq.

Neologizmlar deb tilga yangi kirib kelgan, ilgari mavjud bo'lmagan yoki ma'lum darajada yangicha ma'no kasb etgan so'z va atamalarga aytiladi. Yangi so'zlarning paydo bo'lishi tabiiy jarayon bo'lib, u tilning doimiy rivojlanib borayotganligidan dalolat beradi. Bu jarayon ayniqsa zamonaviy jamiyatda texnika va texnologiyalar, yangi ilmiy kashfiyotlar, ijtimoiy hodisalar, internet madaniyatining keng tarqalishi natijasida jadallashdi. Neologizmlarning shakllanishida ikki asosiy omil muhim rol o'ynaydi. Bular: ekstralingvistik va intralingvistik omillar.

Ekstralingvistik omillar (tashqi sabablar): bular orasiga texnologik taraqqiyot, xalqaro aloqalarning kuchayishi, internet, ijtimoiy tarmoqlarning ta'siri, xorijiy madaniyatlar bilan aloqa kabi omillar kiradi. Masalan, "onlayn dars", "videoqo'ng'iroq", "platforma", "ilova", "target", "kontent" kabi atamalar bevosita global taraqqiyot mahsuli sifatida tilga kirib keldi.

Intralingvistik omillar (ichki sabablar): tilning o‘z qonun-qoidolari asosida yangi so‘zlar yaratish — bu o‘zbek tilining o‘zida mavjud morfologik va leksik imkoniyatlardan foydalanish orqali amalga oshadi. Masalan, “raqamlashtirish”, “axborot maydoni”, “ko‘p funksiyali qurilma”, kabi iboralar.

Zamonaviy o‘zbek tilidagi yangi so‘zlarni ikki guruhga ajratish mumkin:

- O‘zlashtirilgan so‘zlar — bu chet tillardan, ayniqsa ingliz tilidan kirib kelayotgan so‘zlar: “kompyuter”, “startup”, “blogger”, “deadline”, “server”, “repost”.
- Yaratilgan so‘zlar — bu o‘zbek tilida mavjud bo‘lgan birliklar asosida yangicha iboralar, terminlar hosil qilish: “raqamli iqtisodiyot”, “sun’iy intellekt”, “ijtimoiy tarmoq”, “ilmiy-innovatsion tizim”.

Ba’zi hollarda o‘zlashtirilgan so‘zlar o‘zbek fonetik va morfologik qoidalariga moslashtiriladi, masalan: “bloggerlik”, “postlash”.

Chet tillaridan o‘zlashmalar va ularning moslashuvi: zamonaviy o‘zbek tiliga eng ko‘p so‘z ingliz tilidan kirib kelmoqda. Ularning ayrimlari bevosita (to‘g‘ridan-to‘g‘ri), ayrimlari esa tarjima asosida o‘zlashtirilmoqda. Ilmiy yondashuvda muhim jihatlardan biri – terminlarning o‘zbek tili qonuniyatlariga moslashtirilgan shaklda qo‘llanishini ta’minlashdir. Aks holda, tilshunoslar til madaniyatiga salbiy ta’sir va chalkashliklar yuzaga kelishini ta’kidlaydilar. Shuning uchun har bir yangi atama o‘zbek tiliga uyg‘un, ravon va tushunarli shaklda ifodalanishi zarur.

Yangi so‘zlarning sohalar bo‘yicha taqsimoti: bugungi kunda yangi so‘zlar asosan quyidagi sohalarda ko‘p uchramoqda:

- Ijtimoiy tarmoqlar: kontent, trend, follower, like, stories
- Iqtisodiyot va moliya: frilans, kriptovalyuta, brending, startap, marketing
- Ta’lim: onlayn dars, vebinar, test platformasi, STEAM-ta’lim

- Sogʻliqni saqlash: karantin, izolyatsiya, vaksinatsiya, infodemiya, pandemiya
- Texnologik taraqqiyot (masalan: “smartfon”, “blogger”, “videoqoʻngʻiroq”)
- Ijtimoiy va siyosiy oʻzgarishlar (“karantin”, “pandemiya”, “onlayn taʼlim”)
- Chet tillar, ayniqsa ingliz tilidan soʻzlar kirib kelishi (“startup”, “target”, “deadline”)
- Ichki ehtiyoj — eski soʻzlar yetarli boʻlmaganida yangi iboralar yaratiladi (“toʻlov tizimi”, “mobil ilova”)

Neologizmlarning shakllanishi nafaqat til ichidagi ehtiyoj, balki jamiyatdagi madaniy, iqtisodiy va siyosiy oʻzgarishlar bilan bevosita bogʻliq. Masalan, internet texnologiyalarining keng tarqalishi natijasida “onlayn”, “blog”, “kontent”, “straim” kabi tushunchalar oʻzbek tilida kundalik isteʼmolga kirib keldi. Ular zamonaviy texnologiyalar vositasida yuzaga kelgan yangi madaniy muhit ifodachilaridir. Shuningdek, zamonaviy yoshlar tilida keng uchrayotgan “kringe”, “frilans” kabi atamalar jamiyatdagi yangi ijtimoiy-iqtisodiy qatlamlar shakllanayotganini koʻrsatadi. Bu holat Pirmatova D. Ulugʻbek qizining fikricha, “tilimizda mavjud boʻlmagan yangi tushunchalarni ifodalash uchun lozim boʻlgan atamalar oʻzlashtirilishiga sabab boʻlmoqda”.¹ Oʻzlashtirish jarayonida madaniyatlararo taʼsir kuchayadi, bu esa tilning rivojlanishiga sabab boʻlsa-da, baʼzida milliylik mezonlariga zid tushunchalarning ham kirib kelishiga olib keladi. Shu bois neologizmlarni tanlashda selektiv, ehtiyotkorlik bilan yondashish muhim hisoblanadi.

Neologizmlarning tarjima va qabul jarayoni murakkab bosqichlar hisoblanadi. Soʻnggi yillarda oʻzbek tiliga xorijiy tillardan, xususan ingliz tilidan kirib

¹ Pirmatova D. U. Oʻzbek adabiy tiliga chet tillaridan oʻzlashayotgan terminlar masalasi. — in-academy.uz, 2023 — 2-bet

kelayotgan soʻzlar soni sezilarli darajada ortdi. Ushbu leksik birliklar oʻzlashtirilayotganda ularning maʼnodosh variantlarini yaratish yoki tarjima asosida moslashtirish zarurati tugʻiladi. Masalan, “deadline” soʻzining “soʻnggi muddat”, “feedback” soʻzining “aloqa fikri” tarzida ifodalanishi bunga misol boʻla oladi. Tilshunos Goʻzal Qoʻziboyevaning taʼkidlashicha: “Har qanday yangi atama xalq tiliga singishi uchun uning maʼnosi ravshan, talaffuzi qulay va koʻp ishlatiladigan boʻlishi lozim”.² Shuningdek, tarjima jarayonida soʻzlar semantik jihatdan oʻzgarib boradi. Nizamova Salomat oʻz tadqiqotida shunday deydi: “Yangi siyosiy va texnologik neologizmlarni tarjima qilishda ular turgʻun atamaga aylanishiga qadar muqobil variantlar sinovdan oʻtadi”.³ Bu esa oʻzbek tilida termin yaratish jarayonining murakkab, ammo zarur bosqich ekanligini koʻrsatadi.

Yangi soʻzlarning toʻgʻri va oʻrinli ishlatilishi til madaniyati uchun juda muhim. Har bir yangi atama oʻzbek tilining ichki qonun-qoidalariga moslashtirilib qoʻllanilsa, til boyiydi va ravshanlashadi. Aks holda, chalkashliklar, notoʻgʻri talaffuz va tushunmovchiliklar paydo boʻladi. Yangi atamalar, agar ular oʻzbek tilining grammatik va leksik qonuniyatlariga moslashsa, tilni boyitadi, zamonaviylashtiradi va xalqaro muloqotga mos qiladi. Biroq, baʼzi hollarda soʻzlar toʻgʻridan-toʻgʻri tarjima qilinmaydi yoki chalkash ishlatiladi. Bu esa til madaniyatiga salbiy taʼsir oʻtkazishi, tilda sunʼiylik va rasmiylikni kuchaytirishi mumkin. Shuning uchun, tilshunoslar yangi atamalarning muvofiqligini, toʻgʻri talaffuz va yozuvini nazorat qilishlari, ularni oʻzbek adabiy tiliga moslashtirishga intilishlari lozim.

Zamonaviy oʻzbek tilidagi yangi soʻzlar va atamalar – bu til rivojining muhim koʻrsatkichi. Bu jarayonni nazorat ostida olib borish, ilmiy asosda tahlil qilish, yangiliklarni ommalashtirish orqali oʻzbek tili nafaqat boyiydi, balki zamon bilan

² Qoʻziboyeva G. S. Tilimizga kirib kelgan neologizmlar va ularning tahlili. — “Ilmiy izlanishlar”, 2022 – 4-5-betlar

³ Nizamova S. Amerika matbuotidagi neologizmlarni tarjima qilishning oʻziga xos xususiyatlari. — “ORIENS” ilmiy jurnali, 2023 – 7-8-betlar

hamnafas tilga aylanishi ta'minlanadi. Ayniqsa, yoshlar va ziyolilar bu jarayonda yetakchi rol o'ynashlari, milliy tilimizning zamonaviy yuzini shakllantirishga hissa qo'shishlari lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. D. Jo'raqulova, "Zamonaviy til va atamalar", Toshkent, 2022
2. A. Karimov, "Axborot texnologiyalari va tilga ta'siri", 2023
- “O'zbek tilidagi neologizmlarning ekstralingvistik va intralingvistik omillari” — in-academy.2023
3. “O'zbek adabiy tiliga chet tillaridan o'zlashayotgan terminlar masalasi” — in-academy.uz
4. www.ziyouz.uz – O'zbek tiliga oid maqolalar portali
5. Qo'ziboyeva G. S. Tilimizga kirib kelgan neologizmlar va ularning tahlili. — “Ilmiy izlanishlar”, 2022.
6. Nizamova S. Amerika matbuotidagi neologizmlarni tarjima qilishning o'ziga xos xususiyatlari. — “ORIENS” ilmiy jurnali, 2023.
7. Pirmatova D. U. O'zbek adabiy tiliga chet tillaridan o'zlashayotgan terminlar masalasi. — in-academy.uz, 2023.
8. Abjalova M. O'zbek tiliga xorijiy tillardan kirib kelgan iqtisodiy va biznes sohadagi neologizmlar. — ResearchGate, 2022.
9. Sobirova N. Ingliz va o'zbek tillaridagi ilova qurilmalar tipologiyasi. — BuxDU, 2023.